

Alfonso de Valdés: španělský humanista ve službách císaře Karla V.

Jiří Sucharda

ALFONSO DE VALDÉS: A SPANISH HUMANIST IN THE SERVICE OF EMPEROR CHARLES V

The main purpose of this text is to present the life and work of Spanish humanist and the secretary of the emperor Charles V, Alfonso de Valdés. The text deals primarily with the role of Valdés in the propagation of the idea of a “universal monarchy”, his relationship with the grand chancellor of Charles V Mercurino di Gattinara, as well as with his reflection of the beginning of the Protestant movement, especially in the context of his role as one of the negotiators during the imperial diet in Augsburg in 1530.

KEYWORDS:

Alfonso de Valdés; Charles V; Spain; humanism; universal empire; inquisition; Mercurino di Gattinara

Obraz raně novověkého Španělska je již tradičně takřka neoddělitelně spjat s působením španělské inkvizice a s obecně převládající náboženskou netolerancí, a to ne zcela neprávem. Španělská inkvizice,¹ již v roce 1478 založili Ferdinand Aragonský (1479–1516) a Isabela Kastilská (1474–1504), známí taktéž jako „katolická veličenstva“, skutečně v zásadní míře utvářela život celé španělské raně novověké společnosti. Ačkoliv původním úkolem této instituce byl dohled nad takzvanými „conversos“, tedy křesťany židovského, případně muslimského původu, začala inkvizice v průběhu času rozšiřovat své aktivity o dohled nad osobami podezřelými z vyznávání protestantských názorů či zastávání nejrůznějších jiných „heretických“ postojů či odchylek od katolické ortodoxie. Terčem pronásledování se tak často stávali například vyznavači španělské mystické formy křesťanství, označováni jakožto „alumbrados“ neboli „osvícení“, mezi nimiž se často objevovali jak židovští konvertité, tak i ženy.² Avšak činnost inkvizice ani protireformační radikalismus, který ve Španělsku dominoval především za vlády krále Filipa II. (1556–1598), nemohou zastínit skutečnost, že ve španělském intelektuálním životě první poloviny 16. století je jasně přítomný i humanistický prvek, silně ovlivněný učením Erasma Rotterdamského (1466–1536). Mezi nejvýznamnější reprezentanty španělského humanismu bezesporu patří například kardinál Jimenéz de Cisneros (1436–1517), zakladatel univerzity v Alcalá de Henares, který po smrti krále Ferdinanda Aragonského a během nepřítomnosti jeho nástupce Karla v letech 1516 a 1517 jakožto regent krátce spravoval Kastilii, či osobnosti jako Juan de Vergara (1492–1557) nebo Luis de Vives (1493–1540). Vliv Erasma Rotterdam-

1 K historii španělské inkvizice, okolnostem jejího vzniku a dalšímu vývoji viz Henry KAMEN, *The Spanish Inquisition. A Historical Revision*, London 2003.

2 Rebecca ARD BOONE, *Mercurino di Gattinara and the Creation of the Spanish Empire*, London 2014, s. 51.

ského na španělské myšlení kulminoval v průběhu dvacátých let 16. století, nicméně po roce 1530 ve španělských zemích³ převážil vliv jeho odpůrců, kteří vůči Erasmusu ovlivněným humanistům rozpoutali vlnu perzekucí. Jednou z jejích obětí se stal mimo jiné již zmíněný Juan de Vergara.⁴

Ve dvacátých letech 16. století se však právě dvůr mladého španělského krále, jenž byl v roce 1519 po smrti svého dědečka Maxmiliána I. (1486–1519) jakožto Karel V. (1519–1556) zvolen novým císařem Svaté říše římské,⁵ stal místem setkávání několika významných humanistů. Mnohé z těchto osobností v této době aktivně prosazovaly ideologii císařského univerzalizmu, respektive vytvoření „univerzální monarchie“ v čele s císařem.⁶ Univerzalistické ambice císařského dvora jsou tradičně nejvíce spojovány s osobou Mercurina di Gattinara (1465–1530), který v letech 1518 až 1530 vykonával funkci nejvyššího kancléře Karla V.⁷ Tento původní profesí advokát pocházející ze severní Itálie nejdříve působil na dvoře Filiberta II. Savojského (1497–1504), po jehož smrti vytrval ve službách jeho vdovy Markéty Rakouské (1480–1530), kterou následoval do Habsburky ovládané části Burgundska. Zde působil mimo jiné jakožto prezident parlamentu v Dôle, načež mu bylo tehdejší císařem Maxmiliánem I. nabídnuto místo na dvoře mladého španělského krále Karla.⁸ Po úmrtí tehdejšího nejvyššího komořího Karla V. Williama de Croÿ, pána ze Chièvres (1458–1521), se Gattinara stává nejmocnějším císařským rádcem. Tato skutečnost mu umožnila výrazným způsobem ovlivňovat zahraniční politiku celého impéria. Jedním z blízkých spolupracovníků Mercurina di Gattinara a členů jeho okruhu byl i španělský humanista Alfonso de Valdés (cca 1492–1532).⁹

-
- 3 Pro pochopení španělských dějin raného novověku je třeba mít na paměti skutečnost, že Španělsko v této době do značné míry představovalo pouhou personální unii mezi Kastilií a Aragonií, vzniknuvší jakožto důsledek sňatku mezi Isabelou Kastilskou a Ferdinandem Aragonským v roce 1469. V roce 1512 byla k tomu svazku Ferdinandem Aragonským připojena Navarra.
  - 4 Ohledně perzekuce erasmianů a Vergarově procesu viz Marcel BATAILLON, *Erasmus y España*, México 1950, s. 7–78.
  - 5 Španělským zemím Karel vládl jakožto král Karel I. již od roku 1516. Královské i císařské hodnosti se Karel V. dobrovolně vzdal v roce 1556, načež o dva roky později zemřel.
  - 6 Osobou a vládou Karla V. se zabývá celá řada publikací. Největší pozornost je tomuto panovníku tradičně věnována ze strany španělské, britské a německé, respektive rakouské historiografie. Jakožto nejvýznamnější z životopisů Karla V. můžeme zmínit například: Karl BRANDI, *Kaiser Karl V.*, München 1937; Alfred KOHLER, *Karl V. 1500–1558*, München 1999; Manuel Fernández ÁLVAREZ, *Carlos V. El César y el Hombre*, Madrid 2015; Geoffrey PARKER, *Emperor. A New Life of Charles V.*, New Haven 2019.
  - 7 John M. HEADLEY, *The Emperor and his Chancellor. A Study of the Imperial Chancellery under Gattinara*, New York 1983, s. 20.
  - 8 R. ARD BOONE, *Mercurino di Gattinara*, s. 12–13.
  - 9 Přesné datum narození Alfonse de Valdése není známo, Ángel Alcalá odhaduje, že se narodil přibližně v roce 1492. Viz Alfonso DE VALDÉS, *Obra completa*, ed. Ángel Alcalá, Madrid 1996, s. IX–XI. Někteří autoři se nicméně přiklání k názoru, že se Alfonso de Valdés narodil až v roce 1500, viz Krzysztof Jan ODYNYEC, *Diplomacy and Empire in the Age of Charles V: Johannes Dantiscus in Spain, 1519–1532*, Berkeley 2017, s. 172.

Cílem tohoto textu je v první řadě přiblížit čtenáři v českém prostředí dosud ne příliš známou postavu Alfonsa de Valdése a stručně nastínit jeho přínos humanistickému hnutí první poloviny 16. století, stejně jako roli, kterou tato osobnost sehrála v průběhu první fáze vlády císaře Karla V. Valdésův historický význam spočívá nejen v jeho působení na císařském dvoře a podpoře myšlenky císařského univerzalizmu, avšak taktéž v osobitém přístupu k dobovým náboženským otázkám, volání po reformě církve, potažmo celého křesťanstva, a upřímné snaze o zachování křesťanské jednoty.

Postavě Alfonsa de Valdése byla v jeho rodném Španělsku věnována badatelská pozornost již v průběhu 19. století. Z této doby pochází i první moderní edice jeho díla, z nichž je možné zmínit například dílo Fernína Caballera *Alonso y Juan Valdés*, jež zahrnuje i část díla Alfonsova bratra Juana a španělský překlad latinských dokumentů. Z moderních edic vyniká především publikace španělského historika Ángela Alcalá *Alfonso de Valdés: Obra completa*, publikovaná v roce 1996. Obsahuje ve své době všechny dostupné Valdésovy texty, mezi které patří jak oficiální dokumenty, tak i soukromá korespondence, a to vždy v původním, tedy latinském či španělském znění. Nedostatkem této edice je absence kritického poznámkového aparátu, přičemž edice replikuje doslovné znění původních pramenů, a to včetně drobných jazykových nedostatků. I přesto však tato edice posloužila jakožto základní primární pramen pro tuto studii, a to především kvůli nemožnosti studovat originální verzi pramenů.

Kromě výše zmíněných edic byla osobě Alfonsa de Valdése ze strany badatelů v průběhu 20. století věnována pozornost především v rámci studia fungování císařského dvora a působení nejvyššího kancléře Gattinara. Mezi badatele věnující se tomuto tématu patří například americký historik John M. Headley, autor publikace *The Emperor and His Chancellor: A Study of the Imperial Chancellery under Gattinara*, či Rebecca Ard Boone, jež na Headleyho navazuje svou prací *Mercurino di Gattinara and the Creation of the Spanish Empire*. V německy mluvícím prostředí pak byla osobnosti Mercurina di Gattinara věnována pozornost například v dizertaci Vladimira Schnurbeina,¹⁰ ve francouzském prostředí potom v dizertaci Quentin Jouavilla.¹¹

POČÁTEK DVORSKÉ KARIÉRY

O prvních třech dekadách Valdésova života máme k dispozici pouze skrovné informace, přičemž neznáme ani přesné datum jeho narození. S jistotou k němu však došlo v kastilském městě Cuenca, situovaném přibližně v polovině cesty mezi Madridem a Valencíí, a to pravděpodobně kolem roku 1492. Alfonsův otec Fernando de Valdés

¹⁰ Vladimír SCHNURBEIN, *Mercurino Gattinara, die Idee der Monarchia Universalis und ihre Wirkung auf die Politik Kaiser Karls V.*, dizertační práce, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Universität Wien, Wien 2010.

¹¹ Quentin JOUAVILLE, *Jardin de l'Empire et clef de la monarchie universelle: l'Italie au cœur du projet du Mercurino Gattinara (1465–1530)*, dizertační práce, Université de Lorraine / Université de Liège 2019.

(cca 1460–1530) zde dlouhodobě vykonával úřad takzvaného regidora.¹² Mezi Alfonsovými sourozenci najdeme pět sester a šest bratrů, z nichž nejznámějším se bez pochyby stal Juan (cca 1494–1541), který stejně jako Alfonso představuje jednu z význačných postav španělského humanismu 16. století a který byl v minulosti při některých příležitostech se svým bratrem dokonce zaměňován. Bohužel taktéž postrádáme přesné informace o Alfonsově vzdělání, avšak vyloučit nemůžeme například to, že studoval na již zmíněné univerzitě v Alcalá de Henares, která na počátku 16. století sloužila jakožto hlavní centrum španělské humanistické vzdělanosti. V úvahu rovněž připadá, že se na Alfonsově vzdělání podílel slavný humanistický učenec Pedro Mártir de Anglería,¹³ se kterým Valdés na počátku dvacátých let prokazatelně udržoval písemný styk.¹⁴ Ángel Alcalá v otázce vzdělání Alfonso de Valdése dokonce nevyklučuje ani možnost, že své znalosti získal výhradně samostudiem.¹⁵ S jistotou rovněž nevíme, v jakém konkrétním momentě se Alfonso de Valdés připojil ke dvoru císaře Karla V. Zcela jistě se tak ale muselo stát nejpozději na jaře roku 1520, tedy před tím, než se Karel V. z galicijské La Coruñy vydal na námořní cestu směrem do Nizozemí.¹⁶ Odtud máme k dispozici první dochovanou Valdésovu korespondenci, a to konkrétně s Pedrem Mártirem de Anglería.¹⁷ Během dvouletého pobytu v zaalpské Evropě se Valdés stal svědkem jak Karlovy královské korunovace v Cáchách, tak i říšského sněmu ve Wormsu, který se do dějin zapsal především jakožto místo jediné osobní konfrontace mezi Karlem V. a Martinem Lutherem (1483–1546).

Valdésova role v rámci císařského dvora postupem času doznávala změn. Zatímco na počátku dvacátých let působil v roli pouhého písaře, v roce 1524 mu byly přiznány nové pravomoci. V roce 1526 byl jmenován osobním císařovým sekretářem. Jeho primárním úkolem bylo vyhotovování latinsky psané korespondence a oficiálních dokumentů,¹⁸ přičemž samotný císař Valdésovi opakovaně projevoval přízeň.¹⁹

Mezi osobnostmi, se kterými Valdés udržoval stálý písemný styk, můžeme najít i patrně nejvýznamnějšího humanistu 16. století Erasma Rotterdamského, se kterým

12 Fernín CABALLERO (ed.), *Alonso y Juan de Valdés*, Madrid 1875, s. 55–56.

13 Možné je narazit rovněž i na alternativní verzi jména „Pedro Mártir d'Anghiera“.

14 Tamtéž, s. 86–87.

15 A. DE VALDÉS, *Obra*, s. XIII.

16 Pojem „Nizozemí“ používám v kontextu této práce především pro zjednodušení; ve skutečnosti se jednalo o severní část takzvaného „burgundského dědictví“, která po smrti posledního burgundského vévody Karla Smělého (1433–1477) zůstala pod kontrolou habsburského rodu, zatímco druhá část, včetně bývalého hlavního města burgundského vévodství Dijonu, připadla Francii Ludvíka XI. Pro více informací ohledně historie burgundského vévodství viz Václav DRŠKA, *Dějiny Burgundska*, České Budějovice 2011.

17 A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 11–21. Z Valdésovy korespondence s Mártirem se zachovaly tři latinsky psané dopisy pocházející z let 1520 a 1521, postupně odeslané z Bruselu, Cách a Wormsu, jejichž prostřednictvím Valdés popisuje počátky luteránského hnutí, královskou korunovaci Karla V. v Cáchách a říšský sněm ve Wormsu.

18 Tamtéž, s. 535.

19 O přízni, kterou císař Karel V. vůči Alfonso de Valdésovi choval, svědčí například vlastnoručně psaný dopis, v němž císař svému sekretáři vyjadřuje poděkování za prokázané služby, které zároveň slibuje náležitě odměnit, viz F. CABALLERO (ed.), *Alonso y Juan*, s. 441.

Valdés sdílel jeho osobitou filozofii. Americký historik John M. Headley v této souvislosti dokonce Valdése charakterizoval jakožto „většího erasmiana než sám Erasmus“.²⁰ V podobném duchu se o něm vyjadřovali dokonce již někteří jeho současníci.²¹ Mezi další Valdésovy kontakty patřil například flanderský vicekancléř Maxmilián Transylvánský či velvyslanec polského krále Zikmunda Jan Dantiscus (1485–1548),²² který ve dvacátých letech působil u dvora císaře Karla V., v této době se zdržujícího ve Španělsku, a který kromě Valdése udržoval dobré styky i s císařským nejvyšším kancléřem Gattinarou a dalšími osobnostmi z jeho okruhu. Za zmínku jistě stojí i skutečnost, že Rosa Navarro Durán připisuje Alfonsu de Valdésovi autorství známého pikareskního románu *La Vida de Lazarillo de Tormes*, který je tradičně považován za dílo anonymního autora.²³

ALFONSO DE VALDÉS A UNIVERZÁLNÍ MONARCHIE

Přesvědčení, že se Alfonso de Valdés řadí mezi přední zastánce a propagátory císařského univerzalizmu, je sdíleno celou řadou badatelů, zabývajících se obdobím vlády císaře Karla V., respektive působením jeho nejvyššího kancléře Mercurina di Gattinara. O významu Alfonsa de Valdése jakožto jednoho z předních zastánců císařského univerzalizmu tak nepochybují John M. Headley,²⁴ Rebecca Ard Boone,²⁵ Hugh Thomas,²⁶ Ramón Menéndez Pidal²⁷ ani Krzysztof J. Odyniec.²⁸ Mezi některými zmíněnými autory však nepanuje shoda ohledně toho, jakým způsobem Valdésovy aktivity na císařském dvoře nejlépe klasifikovat. Španělský historik Ramón Menéndez Pidal tak například ve svém eseji *Idea imperial de Carlos V* z roku 1940 předkládá tezi, dle níž na císařském dvoře Karla V. ve skutečnosti existovaly dvě univerzalistické koncepce. První z nich označuje jakožto *monarquía universal* (univerzální monarchie) a její autorství připisuje Mercurinu di Gattinarovi.²⁹ Do protikladu proti ní staví koncepci označovanou jakožto *imperio cristiano* (křesťanské impérium), za jehož hlavní představitele považuje biskupa z Badajozu Pedra Ruize de Motu, kronikáře Antonia de Guevaru a v neposlední řadě samotného Alfonsa de Valdése. Císař Karel V. se dle Ramóna Menéndeze Pidala přiklání právě k těmto autorům.³⁰ Menéndez Pidal spatřuje hlavní rozdíl mezi oběma koncepcemi ve skutečnosti, že zatímco Mercurino di Gattinara (dle jeho mínění pod vlivem

20 J. M. HEADLEY, *The Emperor*, s. 81.

21 A. DE VALDÉS, *Obra*, s. XVIII.

22 Jméno „Dantiscus“ odkazuje k polskému Gdaňsku, rodišti Jana Dantiska.

23 Rosa NAVARRO DURÁN, *Alfonso de Valdés, autor del „Lazarillo de Tormes“*, *El Ciervo* 52, 2003, č. 626, s. 20–21, dostupné z: <https://www-jstor-org.ezproxy.is.cuni.cz/stable/40831214?sid=primo&seq=1> [náhled 10. 5. 2022].

24 J. M. HEADLEY, *The Emperor*, s. 94.

25 R. ARD BOONE, *Mercurino di Gattinara*, s. 45–58.

26 Hugh THOMAS, *El Imperio español de Carlos V*, Barcelona 2018, s. 40.

27 Ramón MENÉNDEZ PIDAL, *Idea imperial de Carlos V. La condesa traidora, el romanz del Infant García, Adefonsus Imperator Toletanus*, Madrid 1940, s. 9–35.

28 K. J. ODYNIEC, *Diplomacy*, s. 161.

29 R. MENÉNDEZ PIDAL, *Idea*, s. 18.

30 Tamtéž, s. 27–28.

spisu *Monarchia* z pera Danta Alighieriho)³¹ nabádal císaře k dosažení světovlády prostřednictvím vojenských výbojů,³² skupina španělských autorů včetně Alfonsa de Valdése naopak dle Menéndeze Pidal preferovala přístup, který bychom pomocí dnešní terminologie mohli označit jakožto takzvanou „měkkou sílu“. Ta spočívala primárně v projekci vladařských ctností ze strany císaře a zdůrazňování křesťanské jednoty, avšak bez prosazování přímého mocenského nároku na vládu nad územím ostatních křesťanských vládců. Jaká však ve skutečnosti byla Valdésova politická filozofie?

Nejstarším přímým dochovaným dokladem Valdésova postoje k podstatě císařské moci je jím vyhotovená relace pojednávající o bitvě u italské Pavie,³³ ke které došlo 24. února roku 1525. Skončila nejen drtivým vítězstvím císařských vojsk, avšak také zajetím francouzského krále Františka I. (1515–1547), jenž byl následně místokrálem Neapole Karlem de Lannoyem jakožto zajatec přepraven do Madridu, kde setrval až do uzavření mírové smlouvy v roce 1526. Pro pochopení Valdésova myšlení je klíčový především závěr samotného dokumentu, ve kterém konstatuje:

„Celé křesťanstvo by se mělo z tohoto vítězství radovat, jelikož se zdá být nepochybným, že se Bohu Našemu Pánu zachtělo ukončit zla, jež po dlouhou dobu trpěl, a stejně tak nechce dovolit, aby byl jeho vyvolený lid týrán turkem, nepřitelem naší křesťanské víry.“³⁴

Valdés následně varuje před osmanskými válečnými přípravami a popisuje osmanský úmysl podniknout invazi do samotné Itálie. Zároveň však interpretuje císařské vítězství u Pavie jakožto součást božího plánu na záchranu a sjednocení křesťanstva:

„Aby tomuto bylo zabráněno, tak se zdá, že Bůh zázračně přisoudil toto vítězství Císaři, tak, aby mohl nejen chránit křesťanstvo a vzdorovat moci turka, pokud by se tento opovážil ho napadnout, avšak taktéž aby byly ukončeny tyto bratrovražedné války, jak je potřeba je nazývat, protože se odehrávají mezi křesťany, a aby Císař vyrazil vyhledat turky a maury v jejich vlastních zemích a aby oslavil naši svatou katolickou víru tak, jak to dělali jeho předci, zmocnil se vlády nad Konstantinopolí a svatým domem jeruzalémským, které [turek] kvůli našim hříchům drží v područí. Aby, jak bylo mnohými předpovězeno, pod vládou tohoto nejkřesťanštějšího vladaře zavládla na celém světě naše svatá katolická víra a splnila se slova našeho spasitele: *Fiet unum ovile et unus pastor*.“³⁵

31 Pro anglický překlad tohoto díla viz Prue SHAW (ed.), *Monarchy*, Cambridge 2008.

32 R. MENÉNDEZ PIDAL, *Idea*, s. 20.

33 V originále „Relación de la batalla de Pavía“. A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 37–46.

34 Tamtéž, s. 46. „Toda la cristiandad se deve desta vitoria gozar. Porque sin duda paresce que Dios Nuestro Señor, quiere poner fin en los males que mucho tiempo ha padecido. Y no permitir que su escogido pueblo sea del turco enemigo de nuestra fe cristiana castigado.“ Všechny překlady použité v tomto textu, a to jak ze španělského, tak latinského jazyka, jsou dílem autora. Kapitalizace použité v překladech odpovídá kapitalizaci v originálu.

35 Tamtéž, s. 46. „Y para obviar a esto, paresce que Dios milagrosamente a dado esta vitoria al Emperador, para que pueda no solamente defender la cristiandad y resistir a la potencia

Valdés na tomto místě explicitně shrnuje základy ideologie císařského univerzalizismu, které však navzdory tvrzení Menéndeze Pidala vycházejí z myšlenek Mercurina di Gattinara, jehož vliv na konečnou podobu dokumentu Valdés sám přiznal³⁶ a který svou vizi nastolení univerzální monarchie poprvé explicitně formuloval v rámci svého pamfletu *Oratio Supplicatoria*³⁷ sepsaného v roce 1516, tedy krátce před Gattinarovým nástupem do služeb budoucího císaře Karla V.³⁸ Své univerzalistické ideje následně rozvíjel rovněž prostřednictvím řady memorand adresovaných přímo císaři.³⁹ Jedno z nejvýznamnějších memorand bylo vyhotoveno v Barceloně 12. července 1519. Gattinara se v něm pokoušel utvrdit císaře v přesvědčení o jeho vlastní předurčenosti ke sjednocení celého světa pod jedinou vládou, přičemž zdůrazňuje nejen božské posvěcení celého projektu, avšak zároveň i pastorální funkci, kterou by měl císař jakožto vládce světa vykonávat.⁴⁰ Přesvědčení o vyvolenosti Karla V. k tomuto úkolu je formulováno již ve spise *Oratio Supplicatoria*, v němž Gattinara píše, že stejně jako bylo úkolem Jana Křtitele připravit lidstvo na příchod Ježíše Krista, bylo i úkolem Karlových předků připravit cestu pro jeho triumfální vládu a k „zajištění nové spásy křesťanů a sjednocení Kristových ovcí tak, aby bylo jedno stádo a jeden pastýř“.⁴¹

Stejně jako v případě Gattinara představuje ve Valdésově myšlení konstantní prvek také důraz na naléhavost sjednocení křesťanů v zájmu společné obrany. Tato skutečnost je patrná mimo jiné z toho, že ačkoliv bylo u Pavie dosaženo vítězství nad vojsky francouzského krále a jeho italských spojenců, Valdés spatřuje jeho primární význam v kontextu křesťanského boje proti Osmanské říši. Stejně jako Gattinara chápe Valdés císaře především jakožto panovníka vyvoleného k zastávání úlohy nejvyššího světského zástupce a zároveň ochránce celého křesťanstva. Skutečným nepřitelem císaře Karla V., přinejmenším v teoretické rovině, tak není francouzský

---

del turco, si ossare acometerla, mas asosegadas estas guerras ceviles, que así se deben llamar, pues son entre cristianos, yr a buscar los turcos y moros en sus tierras, y ensaçando nuestra sancta fe cathólica, como sus passados hizieron, cobrar el imperio de Constantinopla, y la casa sancta de Jerusalem que por nuestros pecados tiene ocupada. Para que, como de muchos está profetizado, debaxo d'este cristianissimo príncipe, todo el mundo reciba nuestra sancta fe cathólica, y se cumplan las palabras de nuestro redemptor: *Fiet unum ovile et unus pastor.*“

³⁶ Tamtéž, s. 37.

³⁷ Plný titul tohoto díla zní *Oratio Supplicatoria somnium interserens de novissima orbis morachia, ac futuro Christianorum triumpho, late enuncians, quibus mediis ad id perveniri posit.* Pro více informací ohledně kontextu jeho vzniku viz R. ARD BOONE, *Mercurino di Gattinara*.

³⁸ G. PARKER, *Emperor*, s. 60.

³⁹ Mnohá z Gattinarových memorand jsou k dispozici v německém překladu v rámci edice: Alfred KOHLER (ed.), *Quellen zur Geschichte Karls V*, Darmstadt 1990.

⁴⁰ Tamtéž, s. 59. „Sire! Da Gott, der Schöpfer, Euch die Gnade erwiesen hat, Eure Würde über alle christlichen Könige und Fürsten zu erhöhen, indem Er Euch zum größten Kaiser und König seit der Teilung des Reiches Karls des Großen, Eures Vorgängers, machte und Euch auf den Weg der rechtmäßigen Weltherrschaft (monarchie) verwies, um den ganzem Erdkreis unter einem Hirten zu vereinigen [...]“

⁴¹ R. ARD BOONE, *Mercurino di Gattinara*, s. 143. „[...] ad hanc novam Christianorum salutem, ad reducendas oves Christi, ut fiat unum ovile, et unus pastor [...]“

král ani ostatní křesťanští vládci, a není jim ani papež, nýbrž pouze ti, kteří stojí mimo křesťanské společenství a kteří ho zároveň aktivně ohrožují. Tuto myšlenku Alfonso de Valdés o několik let později rozvedl rovněž prostřednictvím svého *Dialogu o Merkuriovi a Charónovi*, kde výslovně připustil možnost vedení války proti nepřátelům křesťanstva, avšak pouze v případě, selžou-li všechny ostatní pokusy o jejich obrácení mírovou cestou či v zájmu ochrany křesťanů.⁴² Kromě obrany proti silám Osmanské říše Valdés pracuje i s vizí dobytí Konstantinopole a Jeruzaléma. Idea znovuzískání těchto významných míst křesťanské historie se ve španělském prostředí raného novověku těšila značné oblibě. V podobném duchu budoucího císaře oslovil například již zmíněný kardinál Cisneros, který v dopise z roku 1516 adresovaném Karlu V. vyjádřil naději, že to bude právě on, pod jehož vedením bude dosaženo trvalého míru mezi křesťany, znovudobytí Konstantinopole a Jeruzaléma a zničení „kacířů a nevěřících“.⁴³

Za pozornost jistě stojí skutečnost, že Valdés svou relaci zakončil odkazem na Písmo svaté, a to konkrétně na pasáž z Janova evangelia (10:16). V českém ekumenickém překladu Bible tato pasáž zní následovně: „Mám i jiné ovce, které nejsou z tohoto ovčince. I ty musím přivést. Uslyší můj hlas a bude jedno stádo, jeden pastýř.“⁴⁴ Tento biblický odkaz, vyskytující se již v Gattinarově *Oratio Supplicatoria* z roku 1516,⁴⁵ zřetelně dokládá Gattinarův vliv na dílo Alfonse de Valdése.

S přihlédnutím k tomu, že jak dílo Alfonse de Valdése, tak i dílo nejvyššího kancléře Mercurina di Gattinara je bytostně založené na přesvědčení o nutnosti nastolení univerzální monarchie založené na křesťanských základech, musíme tezi Ramóna Menéndeze Pidala, předpokládající existenci dichotomie mezi koncepcemi obou těchto autorů, odmítnout. S teorií Menéndeze Pidala se ve svých závěrech neshoduje ani John M. Headley, který ve své studii věnované osobě Mercurina di Gattinara výslovně podotýká, že Gattinarova představa univerzální monarchie nikterak neimplikuje ustanovení centrálně řízeného impéria.⁴⁶ Stejným způsobem se však zároveň nemůžeme ztotožnit ani s opačným tvrzením Manuela Rivera Rodrígueza, který ve svém článku věnovaném vztahu mezi Valdéssem a Gattinarou vyjádřil přesvědčení o takřka naprosté podřízenosti Alfonse de Valdése nejvyššímu kancléři, přičemž zároveň popřel, že by Valdésovo myšlení bylo možné považovat za originální.⁴⁷ Toto své

42 A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 487.

43 Prudencio DE SANDOVAL, *Historia de la vida y hechos de Carlos V*, Madrid 1956, Libro segundo, XIX. „Entre las otras cosas, muy poderoso señor, para a donde principalmente se debe creer que Nuestro Señor os guardó e hizo tan gran príncipe, que para conservación de su Iglesia y paz universal de la cristiandad y para perpetua destrucción de los herejes e infieles.“

44 V moderní latinské verzi (Nova Vulgata): „Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient et fient unus grex, unus pastor.“

45 R. ARD BOONE, *Mercurino di Gattinara*, s. 27.

46 J. M. HEADLEY, *The Emperor*, s. 12.

47 Manuel RIVERO RODRÍGUEZ, *Alfonso de Valdés y el Gran Canciller Mercurino Arborio di Gattinara. El erasmismo en la Cancillería imperial (1527–1530)*, e-Spania, 2012, č. 13, dostupné z: <https://journals.openedition.org/e-spania/21322> [náhled 10. 5. 2022]. „[...] hemos de señalar que el pensamiento de Valdés, expresado en su Diálogo de las cosas sucedidas en

tvrzení však Rodríguez nezakládá na žádných přesvědčivých důkazech, nýbrž jako jediný důkaz Valdésovy podřízenosti Gattinarovi uvádí portrét domněle zobrazující Alfonsa de Valdése, držícího ve své ruce miniaturu nejvyššího kancléře Gattinary.⁴⁸ Tuto skutečnost je však vzhledem ke komplexnosti vztahu obou mužů nutné považovat za nedostatečnou oporu k vyvozování kategorických závěrů o naprosté podřízenosti Alfonsa de Valdése vůči svému patronovi.

„PROPAGANDISTICKÁ VÁLKA“ S PAPEŽSKOU KURIÍ KLEMENTA VII.

Rok 1526, tedy období, ve kterém se Alfonso de Valdés stává osobním sekretářem Karla V., je význačný mimo jiné tím, že v něm dochází k obnovení nepřítelství nejen s Francií Františka I., avšak taktéž s papežstvím, v jehož čele v této době stál Klement VII. (1523–1534). Tento konflikt nezůstal omezen pouze na vojenské akce, avšak souběžně probíhal i v rovině propagandistické. Mezi nejvýznamnější počiny císařského dvora v této oblasti patří publikace latinsky psaného polemického spisu *Pro divo Carolo*,⁴⁹ na jehož přípravě se aktivně podílel i Alfonso de Valdés. Jak poznamenává John M. Headley, konečný text *Pro divo Carolo* představuje výsledek kolektivní práce mužů sdružených v rámci císařského kancléřství. Významný vliv na jeho konečnou podobu měl přirozeně nejvyšší kancléř Gattinara.⁵⁰ Jak sám Gattinara sdělil v dopise adresovaném Erasmusovi z října 1526, dělilo se dle jeho názoru soudobé křesťanstvo na tři části: na protestanty, na papežovy následovníky a dále na ty, kteří dle Gattinary dbají „o boží slávu a blaho společenství“,⁵¹ čímž jsou myšleni v první řadě stoupenci Karla V. Toto rozdělení bylo reflektováno i v praktické politice samotného císařského dvora, který se na jednu stranu stavěl odmítavě k protestantským silám vedeným Martinem Lutherem, souběžně s tím se však nebál ani tvrdé konfrontace s profrancouzským papežem Klementem VII.

Mezi ústřední prvky takzvané císařské propagandistické kampaně⁵² patřil požadavek na svolání všeobecného křesťanského koncilu. Samotná idea konciliarismu pochopitelně nepředstavovala žádný nový koncept, jelikož instituce koncilu byla církví hojně využívána již od dob pozdní antiky, ať již pro potřeby definice základní

Roma, no era propiamente suyo sino complementario del de su patrono. No disponía de la libertad individual que la crítica suele atribuir a literatos y artistas, pues por su oficio era ejecutor de la mente de otro.“

48 Tento obraz, jehož autorem je nizozemský malíř Jan Cornelisz Vermeyen, je v současné době vystaven v National Gallery v Londýně, viz K. J. ODYNIÉC, *Diplomacy*, s. 155.

49 Alfonso DE VALDÉS, *Pro divo Carolo eius nominis quinto Romanorum Imperatore Invictissimo*, Mohuč, Johannes Schöffler, 1527.

50 J. M. HEADLEY, *The Emperor*, s. 94.

51 Charles G. NAUERT — Alexander DALZELL (edd.), *The Correspondence of Erasmus XII. Letters 1658–1801 (1526–1527)*, Toronto 2003, s. 375.

52 Termín „propagandistická kampaň“ či „propagandistická válka“ jakožto označení konfliktu mezi císařským dvorem a papežskou kurií využívá ve své práci J. M. HEADLEY, *The Emperor*, s. 86.

křesťanské dogmatiky a řešení věroučných problémů, či pro řešení nejrůznějších institucionálních problémů. Do popředí zájmu se koncily opětovně dostaly v období pozdního středověku spolu se stále naléhavěji vnímanou potřebou reformy církve. Sám Valdés se k problematice svolání koncilu vyjadřuje již na počátku dvacátých let, kdy v dopisech adresovaných Pedru Mártirovi hodnotí náboženskou situaci v říšském prostoru a počínající luteránské hnutí. Ve svém dopise věnovaném popisu průběhu říšského sněmu ve Wormsu Valdés vyjadřuje přesvědčení, že všeobecný koncil představuje ideální nástroj pro zažehnutí rychle se šířícího rozkolu, a zároveň se velmi kriticky vymezuje vůči tehdejšímu papeži Lvu X. (1513–1521), který všeobecný koncil svolat odmítal a dle Valdése tak upřednostnil své osobní zájmy před spásou křesťanstva.⁵³ Císařské požadavky na svolání koncilu následně nabyly na intenzitě poté, co papež Klement VII. spolu s francouzským králem Františkem I., Benátkami a sesazeným milánským vévodou Franciscem Sforzou uzavřel v květnu 1526 proti císaři namířenou Ligu z Cognacu, a Itálie tak byla zasažena novou vlnou bojů mezi silami Ligy a císařskými vojsky. Sám Alfonso de Valdés v březnu 1527 v dopise Maxmiliánu Transylvánskému přeléhavě popsal nejistotu provázející tehdejší situaci:

„Nacházíme se v období toho největšího neklidu. Císař má v Itálii ve zbrani ta nejsilnější vojska, avšak z čeho budou tato vojska placena, to netuším. Kromě toho je našich nepřátel nepočítatelně, mezi místokrálem [Carlosem de Lannoy] a kardinálem Colonou panují neshody, španělští vojáci sloužící pod Bourbonem si stěžují a všichni začali být neklidní. Italští vládcí se obávají císařských vojsk, zatímco lid se děsí našeho hněvu. Co z těchto těžkostí, ke kterým v Itálii dochází, můžeme čekat, můžeš nejlépe posoudit ty sám.“⁵⁴

Výsledky nespokojenosti císařských vojsk a absence finančních prostředků na sebe nenechaly dlouho čekat. Pouhých několik týdnů poté, co se Valdés Maxmiliánovi svěřil se svými obavami, donutilo císařské vojsko, v jehož čele stál vévoda Karel z Bourbonu, své velitele k pochodu na Řím, ke kterému na počátku května skutečně dorazilo, načež podniklo útok na nepříteli silně chráněné město, během kterého sám vévoda z Bourbonu padl. Jeho smrt však situaci obránců a obyvatel Říma nikterak nezlepšila, ale naopak vyústila v takřka naprostou ztrátu kontroly nad císařským vojskem. Tomu se navzdory absenci velení podařilo proniknout do města, které následně císařští vojáci, pocházející ze Španělska, Itálie i německých zemí, bezohledně vyplnili. Ušetřeny nezůstaly ani početné římské kostely. Papeži Klementu VII. se sice pod ochranou švýcarské gardy podařilo uchýlit se do Andělského hradu, avšak po několika dnech byl i on nucen vzdát se císařským vojákům.

⁵³ A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 21.

⁵⁴ Tamtéž, s. 73. „Sumus in maxima rerum omnium turbatione, validissimas Caesar in Italia copias habet, sed unde alantur nescio. Preterea lapides ipsi nostris hostes sunt, vice regum Cardinali Columnae non convenit, hispani milites in Borbonium murmurant tumultuarique coeperunt universi. Italiorum Potentatus Caesaris arma timent, populi nostrorum sevitiarum horrent. Quid his rerum difficultatibus nobis de Italia sperandum sit, tu ipse judicare poteris.“

Vyplenění Říma představovalo pro císaře obrovský problém především na poli reputace. Císařský dvůr se v nastalé situaci pokoušel co nejvíce očistit a zbavit se zodpovědnosti za celou událost, o čemž svědčí mimo jiné korespondence adresovaná nejrůznějším evropským politickým aktérům. Na její tvorbě se aktivně podílel i Alfonso de Valdés, jak je patrné například z latinsky psaného dopisu polskému králi Zikmundovi z konce července 1527.⁵⁵

Oficiální císařská korespondence však nebyla jediným prostředkem, jímž se Valdés s nastalou situací vyrovnával. V měsících následujících po vyplenění Říma totiž sepsal dva polemické dialogy, nazvané *Dialog o událostech, jež se odehrály v Římě* a *Dialog o Merkurovi a Charónovi*,⁵⁶ které ve své době vzbudily velký ohlas.

Valdés popsal okolnosti vzniku dialogu věnovaného vyplenění Říma v dopise z 15. května 1529 adresovaném Erasmovi, kde zmiňuje, že ho zpráva o dobytí Říma zastihla uprostřed hostiny, jíž se účastnila skupina jeho přátel. Někteří z nich dle jeho slov reagovali na došlé zprávy se smíchem, zatímco jiní byli zděšeni. Následně byl Valdés svými přáteli požádán, zda by svůj pohled na celou událost nevyjádřil písemně, s čímž Valdés souhlasil. Zároveň otevřeně přiznal, že se při psaní díla inspiroval Erasmovými myšlenkami.⁵⁷ Tato skutečnost poněkud kontrastuje s tvrzením Rebeccy Ard Boone, která považuje za hlavní zdroj Valdésových myšlenek nikoliv Erasmovu filozofii, ale ideje vycházející z hnutí alumbrados.⁵⁸ O několik měsíců později Valdés přistoupil i k sepsání druhého dialogu, tedy *Dialogu o Merkurovi a Charónovi*, jehož prostřednictvím se nejen snažil obhájit císaře Karla V. v jeho sporu s Františkem I., avšak zároveň na jeho stránkách vyložil svůj pohled na soudobou křesťanskou společnost a v ní převažující ctnosti a nectnosti. K jejich prezentaci zvolil příklad duší zesnulých lidí mířících do pekla, či do nebe.

Byl to však dialog věnovaný vyplenění Říma, který způsobil největší rozruch. Sám Valdés později v dopise adresovaném papežskému nunciovi Baldassaru Castiglioni (1478–1529) popřel, že by jeho úmyslem bylo dialog pojednávající o vyplenění Říma volně šířit mezi veřejností, nýbrž trval na tom, že se jednalo o dílo určené pouze omezenému okruhu přátel, které se na veřejnost dostalo pouze nedopatřením.⁵⁹ Jak poznamenává Bataillon, manuskript dialogu nejdříve skutečně koloval pouze v okruhu Valdésových přátel, načež se příčiněním jednoho z Valdésových bratrů, Diega, měl dostat i do širšího oběhu.⁶⁰ Otázku, zda Alfonso de Valdés skutečně vyhotovil toto relativně komplexní dílo obhajující císaře Karla V. a obsahující značně kritické pasáže vůči papežství Klementa VII. pouze pro potřeby okruhu svých přátel, kteří však již stáli na straně císaře či dokonce působili v jeho službách, a nezamýšlel jeho rozšíření mezi širší veřejnost, není možné uspokojivě zodpovědět. Ať již však bylo skutečně zamýšlené publikum Alfonsa de Valdése jakékoliv, nic to nemění na skutečnosti, že dvojice jeho dialogů předsta-

55 Tamtéž, s. 82.

56 V originále *Diálogo de Mercurio y Carón a Diálogo de las cosas acaecidas en Roma*.

57 Tamtéž, s. 159

58 R. ARD BOONE, *Mercurino di Gattinara*, s. 51.

59 A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 108.

60 M. BATAILLON, *Erasmus*, s. 66.

vuje velice zajímavou ilustraci španělského humanistického myšlení a politické filozofie počátku 16. století.

Hlavním cílem dialogu věnovaného vyplenění Říma bylo napravit výrazně poškozenou reputaci Karla V. a zprostit ho odpovědnosti za celý incident. Valdés tento svůj cíl explicitně formuluje již v předmluvě, kdy čtenáře informuje o tom, že zatímco v první části hlavní postava dialogu (Lactancio, reprezentující samotného Valdése) svému diskuznímu protivníkovi (označovanému jakožto Arcijáhen) vyloží, že císař za dotyčnou událost nenese žádnou zodpovědnost, v části druhé následně vysvětlí, že vše, co se odehrálo v Římě, dovolil sám Bůh v zájmu blaha křesťanského společenství.⁶¹ Celá událost je následně Valdésem interpretována jakožto boží trest namířený proti papežství a dalším nejvyšším představitelům římské církve, který si dotyční vysloužili svým porušováním křesťanských zásad, nemorálním způsobem života a zanedbáváním svých povinností.

Jádro Valdésovy filozofie spočívá v odmítnutí světské moci papežství, které by dle něj mělo představovat autoritu výhradně v duchovní rovině. Headley dokonce v souvislosti s ambicemi císařského dvora hovoří o „likvidaci světských aspirací papežství a omezení role papeže na jeho přirozenou pastorální funkci.“⁶² Sám Alfonso de Valdés tuto skutečnost formuluje například na stránkách *Dialogu o událostech, jež se odehrály v Římě*, kde poukazuje na neslučitelnost vykonávání papežského úřadu s aktivní účastí ve válkách.⁶³ V tomto bodu se Valdés v zásadě shoduje s koncepcí, kterou o dvě století dříve ve svém spisu *Monarchia* představil Dante Alighieri. O skutečnosti, že Dantovo dílo bylo na dvoře Karla V. známé, nepopíratelně svědčí mimo jiné skutečnost, že Mercurino di Gattinara v roce 1527 oslovil Erasma Rotterdamského s nabídkou na vydání jeho edice, na kterou však Erasmus nepřistoupil.⁶⁴ Vzhledem k těsným kontaktům mezi Gattinarou a Valdésem je však nepochybným, že i sám Valdés byl s obsahem *Monarchie* seznámen a pravděpodobně jím byl i ovlivněn. Rebecca Ard Boone v této souvislosti poznamenává, že to byla právě *Monarchia*, Valdésův *Dialog o událostech, jež se odehrály v Římě* a spis *Pro divo Carolo*, jež představovaly hlavní složky propagandistické války vedené Mercurinem di Gattinarou, jejímž cílem bylo usnadnit imperiální dobovačnou kampaň.⁶⁵

Unikátnost Valdésova díla spočívá primárně v jeho kontrastu s typicky „proti-reformačním“ katolickým myšlením, které se v období po roce 1530 stalo ve Španělsku naprosto dominantním, zatímco humanisticky zaměřeni intelektuálové byli od této doby velmi často vystavováni otevřené perzekuci.⁶⁶ Ačkoliv sám Valdés nikdy

61 A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 285. „En la primera parte, muestra Latancio al Arcidiano cómo el Emperador ninguna culpa en ello tiene, y en la segunda cómo todo lo ha permitido Dios por el bien de la cristiandad.“

62 J. M. HEADLEY, *The Emperor*, s. 98. „[...] a widespread notion current among Charles' generals and diplomatic agents in Italy that the political pretensions of the papacy must be annihilated and the pope reduced to his properly pastoral function.“

63 A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 292.

64 R. ARD BOONE, *Mercurino di Gattinara*, s. 49–50.

65 Tamtéž, s. 45.

66 M. BATAILLON, *Erasmus*, s. 7.

nezašel tak daleko, aby výslovně zpochybnil roli katolické církve či některé z jejích ústředních dogmat, neváhal podrobit šízíravé kritice celou řadu v tehdejší církvi převládajících praktik a přesvědčení. Valdésovy postoje se v mnoha ohledech nápadně podobají některým postojům zastávaným ranými protestanty.⁶⁷ Jádrem Valdésova náboženského myšlení spočívá v důrazu na vnitřní zbožnost a ctnostný život, který je stavěn do kontrastu s vnějšími, dle Valdése často prázdnými a pokryteckými projevy zbožnosti.

Valdés se na stránkách svých dialogů netají skepsí ohledně stavu, ve kterém se křesťanstvo na počátku 16. století nacházelo. Dává ji otevřeně najevo například na počátku rozpravy mezi Merkurem a Charónem, kdy Merkurovými ústy prohlašuje, že jen velmi málo lidí, označujících se za křesťany, skutečně křesťanským životem žije, přičemž ti, kteří tak činí, jsou často vystaveni pronásledování.⁶⁸

Kromě kritiky nejrůznějších neřestí či nemorálního jednání, přítomných jak u zástupců kléru, tak u laiků, Valdés tvrdě napadá převládající dobové pojetí zbožnosti jako takové. Konkrétně se staví například proti přehnané úctě projevované světcům. Jejich svatost sice nepopírá, považuje však za hrubě nepatřičné, aby jim byla připisována nepřiměřená důležitost a aby na jejich uctívání byly vydávány nadměrné prostředky, které by dle něj měly být efektivněji využity například při péči o chudé.⁶⁹ Valdés se dále otevřeně vysmívá uctívání relikvií, přičemž většinu takto uctívaných předmětů považuje za podvrh.⁷⁰ Valdés se také vymezuje proti dle něj přehnanému počtu náboženských svátků, jejichž slavení se podle jeho názoru stalo kontraproduktivním; nejen že nikterak nepřispívá k rozvoji zbožnosti, nýbrž jí naopak škodí, jelikož slavnosti se nezřídka proměňují v záminky k nectnostnému jednání.⁷¹

Valdésův důraz na nadřazenost duchovní sféry bytí nad sférou materiální je nejvíce patrný v diskuzi nad jednáním císařských vojáků během plenění Říma. V jeho rámci docházelo mimo jiné k plenění kostelů, vykrádání hrobek a v některých případech dokonce k znesvěcování oltářní svatosti. Sám Valdés tyto skutečnosti nikterak nepopírá ani nezastírá, že se jednalo o ohavné činy, které jsou hodné trestu. Avšak

67 Pojmeme „raný protestantismus“ rozumíme vývojovou fázi, ve které docházelo k formování základních východisek protestantské teologie, počínající prvním veřejným vystoupením Martina Luthera v roce 1517 a trvajícím přibližně do třicátých let 16. století, jakkoliv je přesná datace v tomto případě obtížná. V úvahu je nutné vzít taktéž skutečnost, že kromě samotného Martina Luthera či jeho přítele Filipa Melanchthona (1497–1560) ovlivnila rané protestantství i celá řada dalších myslitelů, mezi které patřili například Ulrich Zwingli (1484–1531) či Thomas Müntzer (1490–1525), kteří se však s Lutherem v názorech na jisté teologické otázky, například na problematiku transsubstanciacie, rozcházel. Pro základní přehled problematiky protestantismu viz například Thomas A. BRADY Jr., *German Histories in the Age of Reformations, 1400–1650*, New York 2009; Geoffrey R. ELTON (ed.), *The New Cambridge Modern History II. The Reformation. 1520–1559*, Cambridge 2008; Heiko Augustinus OBERMAN, *Luther. Man between God and the Devil*, New Haven 1989; Roland Herbert BAINTON, *Here I Stand. A Life of Martin Luther*, Nashville 1978.

68 A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 369–374.

69 Tamtéž, s. 344–345.

70 Tamtéž, s. 341.

71 Tamtéž, s. 317.

ve srovnání s neřestmi a nectnostmi, kterých se dle něj dlouhodobě dopouští římská církev, považuje jejich závažnost za relativně nízkou. Tento svůj postoj vysvětluje poukazem nad nadřazenost duchovního rozměru života; jakkoliv je totiž ustájení koní v bazilice sv. Petra, bezohledné plenění chrámů či vykrádání hrobek ohavné, nemůže představovat horší zločin než hříchy a nectnosti odehrávající se v nitru lidské duše, kterými dle něj chrámy plní mnozí kněží a biskupové. Stejný přístup Valdés uplatňuje dokonce i v tak krajním případě, jakým je znesvěcení nejsvětější svátosti, kterého se měl v průběhu plenění Říma údajně dopustit jeden z císařských vojáků.⁷² V tomto důrazu na vnitřní zbožnost Valdés zřetelně následuje Erasma Rotterdamského, pro něhož je, jak poznamenává Bataillon, typická kritika zbožnosti bez zapojení duše spolu s kladením důrazu na duchovní prožitky a vnitřní soulad s Kristovým zákonem.⁷³

Valdés se dále staví kladně k formálnímu zrušení kněžského celibátu. Tento svůj postoj vysvětluje poukazem na skutečnost, že jelikož podstatná část kněží žije nemorálně, udržuje sexuální styky se ženami a plodí potomky, bylo by všeobecně prospěšnější umožnit těmto kněžím oženit se, což dle něj v konečném důsledku povede k menšímu odchýlení se od ctnostného života nežli život v nikterak neregulovaném konkubinátu.⁷⁴

Podobnost s idejemi hlásanými ranými protestanty je možné kromě kritiky některých vnějších aspektů náboženského kultu či celibátu spatřovat i v odmítání odpuštěk,⁷⁵ které však pro Valdése, na rozdíl od Luthera, nepředstavují nikterak zásadní téma. Valdés zastával na počátku dvacátých let ve vztahu k Martinu Lutherovi relativně rezervovaný postoj, v rámci svých dialogů psaných o několik let později nicméně německého reformátora líčil jakožto jeden z „nástrojů“, kterými se Bůh pokoušel upozornit na neutěšený stav křesťanského společenství a přimět křesťany k nápravě poté, co je k tomu nedokázali přimět Bohem dříve seslaní proroci, kazatelé, učitelé a Erasmus Rotterdamský.⁷⁶ Na rozdíl od protestantů však Valdés nikdy nezašel tak daleko, aby popřel základní katolická dogmata, tedy například dogma o transsubstanciaci, existenci posvátných relikvií či světců. To, co činí Valdésovo myšlení specifickým, je především skutečnost, že všechny vnější projevy kultu v něm zaujímají až podružné místo — ať již se jedná o výzdobu kostelů, náboženské poutě a slavnosti, veřejně projevovanou úctu svatým ostatkům apod. Avšak ve chvíli, kdy je těmto vnějším aspektům kultu přisuzována nepřiměřená důležitost, se naopak velice snadno mohou stát škodlivými, protože mají potenciál odvádět od pravé podstaty víry, jež ve Valdésově pojetí spočívá ve ctnostném životě a následování Krista.⁷⁷

V případě Valdésova myšlení je tedy možné mluvit o určité hierarchii hodnot, kdy na nejvyšším stupni stojí ctnostný život v podobě co nejvěrnějšího následování Krista a vnitřní zbožnosti, vnějším projevům kultu je přisouzena nepoměrně nižší důležitost, zatímco vyložené světské hodnoty zaujímají až příčku nejnižší. Bohatství

72 Tamtéž, s. 347–348.

73 M. BATAILLON, *Erasmus*, s. 81.

74 A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 318.

75 Tamtéž, s. 313.

76 Tamtéž, s. 314.

77 Tamtéž, s. 455.

Valdés kritizuje opakovaně, a to především v případě, jedná-li se o bohatství vlastněné církví, jelikož jeho držení dle něj přímo odporuje křesťanským zásadám:

„U papeže se divím tomu, že ačkoliv by měl působit jakožto zrcadlo všech křesťanských ctností a příklad, ke kterému bychom měli my všichni vzhlížet, a měl by všechny uvádět a udržovat v míru a v souladu, a to i pokud by to znamenalo nebezpečí pro jeho vlastní život, tak místo toho dává přednost vedení války, aby získal věci, které Ježíš Kristus nařídil rozdat. Zároveň se divím, že se mezi křesťany najde někdo, kdo mu v díle tak hanebném, odporném a Kristově cti škodlivém pomáhá.“⁷⁸

Valdésovy dialogy, a to především dialog věnovaný vyplenění Říma, nezůstaly bez odezvy. Jeho autor musel již krátce po vydání odrážet útoky nejen ze strany papežského nuncia Baldassara Castiglioneho — nebezpečí číhalo i na samotném císařském dvoře, kde se proti Valdésovi postavil jeden z dalších císařových sekretářů jménem Jean Lalemand,⁷⁹ který Valdése obvinil z luteránství. Stejně jako Valdés působil i Lalemand na císařském dvoře již od počátku dvacátých let. V období po roce 1527, tedy v době nepřítomnosti nejvyššího kancléře Gattinary, který se v této době zdržoval v Itálii, se pokusil posílit svou moc právě na úkor nejvyššího kancléře, jehož věrným stoupencem byl Valdés. Jelikož však císař Karel V. nařčení vůči Valdésovi odmítl vzít v potaz,⁸⁰ pokusil se Lalemand dosáhnout Valdésova odsouzení nejprve u arcibiskupa ze Sevilly a posléze i u arcibiskupa ze Santiaga de Compostela, avšak v obou případech neúspěšně. Nedlouho poté byl sám Lalemand zatčen a obviněn z celé řady zločinů, mezi něž patřila zrada, spolupráce s Francií či falšování dokumentů. Své jméno se mu nikdy nepodařilo očistit a do císařských služeb se již nevrátil.⁸¹

CÍSAŘSKÁ KORUNOVACE A ŘÍŠSKÝ SNĚM V AUGSBURGU

Přibližně v polovině roku 1529 se Alfonso de Valdés spolu se zbytkem císařského dvora vydává z Barcelony na cestu do Itálie. Cílem této cesty byla dlouho odkládaná císařská korunovace, ke které posléze došlo 24. února 1530, tedy v den císařových třicátých narozenin, v Bologni.⁸² Cestě předcházelo uzavření mírové smlouvy mezi císařem a papežem, jejíž text vyhotovil právě Valdés.⁸³ Po přijetí císařské koruny

78 Tamtéž, s. 296. „Del Papa me maravillo, que debería de ser espejo de todas las virtudes cristianas y dechado en quien todos nos habíamos de mirar, que habiendo de meter y mantener a todos en paz y concordia, aunque fuese con peligro de su vida, quiera hacer guerra por adquirir y mantener cosas que Jesucristo mandó menospreciar, y que halle entre cristianos quien le ayude a una obra tan nefanda, execrable y perjudicial a la honra de Cristo.“

79 V latinské korespondenci označovaný jakožto Joanus Alemanus, viz například dopis adresovaný Maxmiliánu Transylvánskému. Tamtéž, s. 153–156.

80 Tamtéž, s. 153.

81 J. M. HEADLEY, *The Emperor*, s. 115–130.

82 M. F. ÁLVAREZ, *Carlos V*, s. 490.

83 Pro text smlouvy v latinském originále viz A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 162–184.

z rukou Klementa VII. se císařský dvůr odebral na cestu do bavorského Augsburgu, kde v létě roku 1530 došlo k uspořádání říšského sněmu, jehož hlavním tématem se stal sílící náboženský rozkol mezi katolíky a protestanty. V průběhu této cesty, konkrétně dne 5. června 1530 v Innsbrucku, umírá Mercurino di Gattinara, čímž došlo k symbolickému završení jedné z kapitol dějin vlády Karla V., neboť císař se následně rozhodl přistoupit k administrativní reorganizaci, jejíž součástí bylo i zrušení úřadu nejvyššího kancléře. Alfonso de Valdés se posléze v rámci říšského sněmu aktivně účastnil vyjednávání se zástupci německých protestantů. Toto jednání představovalo jeden z posledních pokusů zahladit roztržku mezi katolíky a protestanty mírovou cestou. Sám Valdés, jehož role ve vyjednávání (pravděpodobně i v důsledku Gattinarovy smrti) rozhodně nebyla zanedbatelná,⁸⁴ se během říšského sněmu opakovaně setkal s teologem a profesorem univerzity ve Wittenbergu Filipem Melanchthonem, tedy s jednou z ústředních postav luteránského hnutí. Svou ochotu vést jednání právě s Melanchthonem odůvodnil přesvědčením, že se jedná nejen o nejučenějšího, avšak taktéž o „nejméně špatného“ z luteránů, jenž navíc očividně stále uznává císařský majestát.⁸⁵ Alfonso de Valdés nepřestával věřit v možnost kompromisní dohody, jejíž finální podobu by dle něj měl nicméně posvětit až všeobecný koncil. Ačkoliv v dopise adresovaném kardinálu Acoltimu z 12. července vyjádřil svou skepsi ohledně výsledku rokování a předpověděl, že celý náboženský spor může velice brzy přerůst v ozbrojený střet a „požár větší, než jaký jsme kdy viděli“, zároveň vyjádřil odhodlání vyvinout veškeré možné úsilí pro jeho odvrácení.⁸⁶ Ve stejném dopise Valdés nastínil i možnost ústupků, jež by katolická strana mohla vůči protestantům učinit. Konkrétně se jednalo o povolení kněžím uzavírat sňatky, povolení přijímání pod obojí laiků a zákaz soukromých mší. Tyto ústupky by měly být vyváženy protestantským obnovením věrnosti papeži a opětovným začleněním do hierarchie katolické církve.⁸⁷ Navzdory svému skepticizmu Valdés stále nepřestával věřit v možnost dohody, jak je patrné z dalšího dopisu, tentokrát datovaného k 21. červenci. V něm opakuje potřebu přiznat luteránům (výměnou za uznání autority katolické církve) jisté ústupky a zároveň postoupit zbývající sporné body budoucímu všeobecnému koncilu, avšak pod podmínkou, že až do jeho rozhodnutí budou všechny strany zachovávat poslušnost katolické církvi. „Jsem přesvědčen, že toto by bylo dobrým řešením, ačkoliv nevím, zda na něj budou chtít přistoupit.“⁸⁸ Následný neúspěch

84 O Valdésově pohledu na průběh říšského sněmu v Augsburgu vypovídá především série dopisů, adresovaných kardinálu Acoltimu. Viz tamtéž, s. 208–228.

85 Tamtéž, s. 212. „Paréceme que verentur potentiam Caesaris.“

86 Tamtéž, s. 209–210. „[...] tengo muy poca speranza que esta cosa se aya de acabar bien, y quando mucho quedará solapada de manera que bueltas las espaldas, veremos mayor fuego que antes, sy Dios no lo remedia, pero a la verdad que a my ver nondum venit hora; por my parte no dexaré de trabajar quanto mis fuerças bastaren [...]“

87 Tamtéž, s. 209. „Las cosas erant ut sacerdotibus permetterent nuptiae; ut liceret suis laycis communicare sub utraque specie, y que non essent apud eos missae particulares vel privatae, sed tamen communes pro populo. Con esto eran contentos reddere suum jus episcopis, obedire summo Pontifici et servare omnia statuta omnesque cerimonias ab Ecclesia romana statutas.“

88 Tamtéž, s. 215. „Este creo sera buen medio, aunque no sé sy querrán ellos venir en él.“

jednání připisoval Valdés mimo jiné neústupnosti papežských teologů, kteří se sněmovního rokování rovněž účastnili.⁸⁹

Přibližně ve stejném období, ve kterém se Valdés účastnil jednání na říšském sněmu, se oba jeho nedávno publikované dialogy staly předmětem zájmu španělské inkvizice, která oba spisy shledala závadnými. Dle posudku věnovaného *Dialogu o Merkurovi a Charónovi* a datovaného k březnu roku 1531, který byl vyhotoven pro potřeby inkvizice, shledal jeho autor Vélez,⁹⁰ že „autorem [dialogu, pozn. JS] je osoba vzdělaná v oblasti humanitních věd“, která se nicméně ve svém spisu dopouští šíření „bezbožných a pobuřujících“ názorů, šíří chybné závěry a vysmívá se praktikám a zvykům katolické církve, mezi které patří například prodej odpustků či vyhlašování milostivých let. Vélez rovněž shledal nevhodnými Valdésova vyjádření, dle kterých je přínosnější vydávat se na cestu pravé zbožnosti namísto vyhledávání „zkratek“, a ostře odsoudil Valdésovo přesvědčení, že pouze velice malá část křesťanů je schopná žít spořádaným životem v souladu se zásadami křesťanského náboženství. Jakožto závadnou shledal v neposlední řadě rovněž Valdésovu kritiku samotné inkvizice.⁹¹ Pozornosti inkvizice neušel ani druhý z dialogů, přičemž inkviziční posudek na tento dokument pochází z pera Pedra Olivara, jenž je sám považován za Erasmem ovlivněného humanistu.⁹² Olivar ve svém posudku⁹³ na jednu stranu zprošťuje Valdése obvinění z luteránství, jež ve španělském dobovém kontextu představovalo jedno z nejzávažnějších možných obvinění vůbec, i tak však jeho dílo shledává v několika bodech závadným a doporučuje zamezit jeho šíření. Jakožto problematické spatřoval převážně Valdésovy útoky vůči osobě papeže Klementa VII. či názory na uctívání relikvií a svatých obrazů.⁹⁴

Bezprostřední dopad inkvizičního přezkumu kontroverzních spisů na Valdésův život byl nicméně relativně malý, protože jejich autor se v daném období, nehledě na přetrvávající císařovu přízeň, stále nacházel spolu s císařským dvorem ve střední Evropě, a tím pádem i mimo dosah španělské inkvizice. Po skončení sněmu v Augsburgu pobýval císařský dvůr na území Svaté říše římské a v Nizozemí. Ústřední starostí Karla V. se pro tuto chvíli stala obrana rakouských držav, jež byly nyní přímo ohrožovány vojskem osmanského sultána Sulejmana I. Nádherného, které v roce 1532 oblehlo Vídeň. Karel V. proto v čele svého vojska vyrazil městu na pomoc, osmanští útočníci nicméně obléhání přerušili ještě před jeho příchodem a Karel V. tedy mohl do Vídně vstoupit bez boje. Konec tažení do Vídně však znamenal i konec životní poutě Alfonsa de Valdése, který zde 6. října, pravděpodobně v důsledku nákazy morem, přibližně ve věku čtyřiceti let umírá.⁹⁵

89 Tamtéž, s. 210.

90 Text Vélezova posudku viz tamtéž, s. 589–594.

91 Tamtéž, s. 589–591. „[...] y lo que yo de dicho libro puedo rrecoligir es que él es ordenado de perssona bien dicto en las cosas de humanidad, más que en la Sagrada Escritura y que en lo que cerca della habla se muestra yndevoto y aun escandaloso [...]“

92 M. BATAILLON, *Erasmus*, s. 66–67.

93 Text Olivarova posudku: viz A. DE VALDÉS, *Obra*, s. 595–597.

94 Tamtéž, s. 596.

95 Tamtéž, s. XXI.

RÉSUMÉ:

Despite being a relatively little-known historical figure, it is possible to consider Alfonso de Valdés to be an excellent example of a Spanish humanist. Alfonso de Valdés strove to actively promote his vision of united Christendom, which in his mind was supposed to be led by the emperor, who would act as the supreme temporal authority, alongside with the Roman pontiff, whose authority was however supposed to be confined exclusively to the spiritual sphere. Alfonso de Valdés also envisaged a throughout reform of the entire Christian commonwealth as well as the Church itself, while believing that this reform was supposed to be carried out through the convocation of the general council. The goals of this reform included reducing the Church to its primary function, which was pastoral activity, spreading of Christ's teachings as well as the education of the population.

Alfonso de Valdés was able to develop his ideas mostly thanks to his employment at the imperial court, where he enjoyed not only the favour of the emperor himself, but also the protection of the grand chancellor Mercurino di Gattinara. Through his literary work, Alfonso de Valdés further developed universalist ideas outlined by Gattinara and he participated in the propagation of the imperial rule of Charles V, but he was also able to formulate his own view of the state of the Christian commonwealth. Alfonso de Valdés thus acted as a person with strong connection to the grand chancellor, whose political program he helped to execute, but at the same time his own work, especially his polemical dialogues, can be recognized as having its own intrinsic literary and intellectual value.

Towards the end of his life, Alfonso de Valdés actively participated in the negotiations at the imperial diet of Augsburg, where he unsuccessfully strove to mediate a compromise with the Protestant faction and to avoid an open conflict. At the same time, his literary work became the object of interest of the Spanish Inquisition, and although his writings were found to contain certain shortcomings, he was acquitted of the charge of Lutheranism.

Jiří Sucharda je doktorandem Střediska ibero-amerických studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde se zabývá koloniálním obdobím Latinské Ameriky a dějinami raně novověkého Španělska. Specializuje se na období vlády císaře Karla V. a dějiny španělského humanismu (j.sucharda@seznam.cz).